

Een economisch verklaringsmodel voor de migratie van en naar Nederland

DRS. J. NELISSEN*

Het verschijnsel migratie wordt doorgaans in verband gebracht met de economische, sociale en politieke omstandigheden in het land van herkomst. Met deze benadering kan echter slechts de beslissing om te emigreren worden verklaard, niet de keuze van het land van bestemming. In dit artikel wordt een economische verklaring gepresenteerd van migratiestromen van en naar Nederland die zowel rekening houdt met de economische omstandigheden in het land van herkomst als met die in het land van bestemming.

Er wordt een „push-pull”-vergelijking geschat voor verscheidene categorieën migranten met verscheidene variabelen, zoals de werkloosheid, het loonniveau, de bevolkingsomvang, de omvang van de niet-agrarische beroepsbevolking, de fysieke afstand en de sociale afstand in c.q. tussen de respectieve landen. De beste verklarende variabelen blijken de werkloosheid, de sociale afstand en de loonontwikkeling.

Inleiding

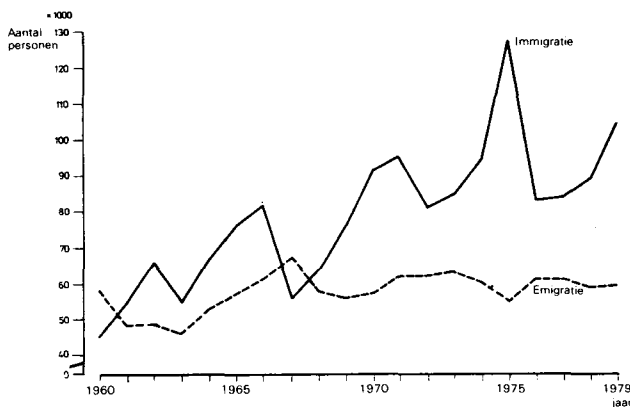
In dit artikel worden de emigratie naar en immigratie vanuit Nederland voor de periode 1967 tot en met 1979 met behulp van een „push-pull”-model verklaard. Eerst wordt ingegaan op de omvang en verdeling van de migratie van en naar Nederland. Daarna wordt het gehanteerde model beschreven en vervolgens worden de schattingsresultaten samengevat. Tot slot volgt een evaluatie.

Omvang en verdeling van de buitenlandse migratie in Nederland

Figuur 1 geeft een beeld van de omvang van de migratie van en naar Nederland, voor de periode 1960 tot en met 1979. Zowel de emigratie als de immigratie vertonen een grillig patroon. Dit geldt het sterkst voor de immigratie, die in de betreffende periode tevens snel is toegenomen: van 45.000 in 1960 tot 127.000 in 1975. De ontwikkeling in de omvang van de emigratie is minder spectaculair. De emigratie was het laagst in 1963 (47.000) en het hoogst in 1967 (67.000).

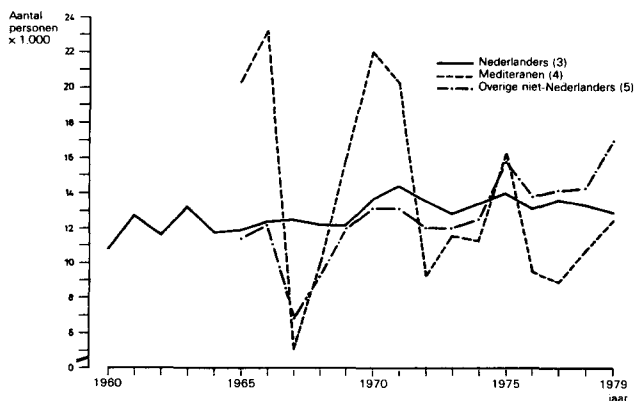
Een gedifferentieerder beeld krijgen we wanneer we de migranten beschouwen naar nationaliteit en land van bestemming c.q. herkomst. Daartoe is een uitsplitsing gemaakt naar een vijftal categorieën, te weten:

Figuur 1. Buitenlandse migratie in Nederland, 1960-1979

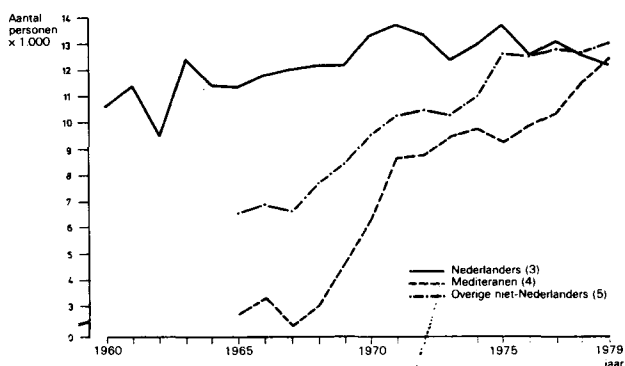

* De auteur is als wetenschappelijk medewerker verbonden aan de vakgroep Demografie en Prognosetechnieken van de Katholieke Hogeschool Tilburg. Dit artikel is een weergave van een onderdeel uit het onderzoek „Splijting van het rekenschema voor de bevolkingsprognose in een korte- en lange-termijn model”. Voor een uitvoeriger beschouwing zij verwezen naar J. Nelissen en A. Vossen, *Een bevolkingsprognosemodel voor de korte termijn*, KHT, Tilburg, 1983. Het onderzoek wordt gefinancierd door het Nationaal Programma voor Demografisch Onderzoek (NPDO) en wordt uitgevoerd op de Katholieke Hogeschool Tilburg (KHT). Hij is dank verschuldigd aan zijn collega's Van den Akker, Frinking, Vermunt en Vossen voor hun kritische en stimulerende opmerkingen bij een eerdere versie van dit artikel.

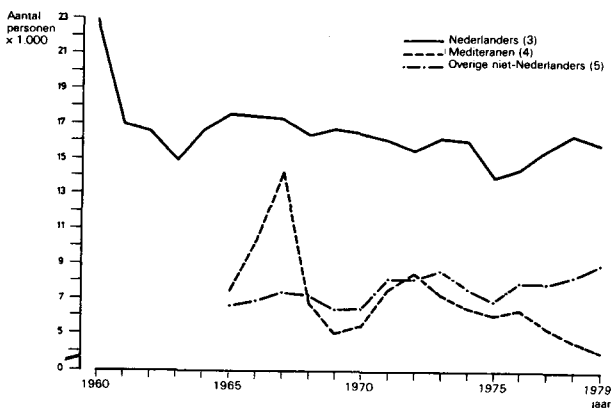
Figuur 2. Immigratie mannen naar Nederland naar nationaliteit en herkomst, 1960-1979

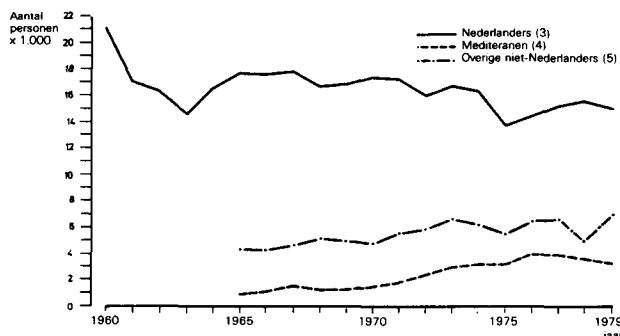
Figuur 3. Immigratie vrouwen naar Nederland naar nationaliteit en herkomst, 1960-1979

Figuur 4. Emigratie mannen uit Nederland naar nationaliteit en bestemming, 1960-1979

Figuur 5. Emigratie vrouwen uit Nederland naar nationaliteit en bestemming, 1960-1979

1. immigranten c.q. emigranten met Nederlandse nationaliteit, afkomstig uit resp. vertrekkend naar Suriname, Nederlandse Antillen, Indonesië en het vroegere Nieuw-Guinea;
2. idem met niet-Nederlandse nationaliteit;
3. immigranten c.q. emigranten met Nederlandse nationaliteit, afkomstig uit resp. vertrekkend naar andere landen dan de bij 1 genoemde;
4. immigranten uit c.q. emigranten naar Middellandse-Zee-landen (Portugal, Spanje, Italië, Griekenland, Joegoslavië, Turkije, Marokko, Algerije en Tunesië) met nationaliteit gelijk aan land van herkomst c.q. bestemming;
5. overige immigranten c.q. emigranten met niet-Nederlandse nationaliteit.

Gezien het feit dat de migratie in categorie 1 en 2 voornamelijk een gevolg is van de vroegere en voor de Nederlandse Antillen nog bestaande bestuurlijke band met Nederland en de omvang van de migratie sterk wordt beïnvloed door de politieke situatie, zullen we deze twee categorieën niet verder in de beschouwing betrekken. We zullen onze aandacht richten op de categorieën 3, 4 en 5, in het vervolg aangeduid als de Nederlanders, de Mediterraneanen resp. de overige niet-Nederlanders.

De emigranten en immigranten opgesplitst naar deze laatste drie categorieën zijn te vinden in de figuren 2 tot en met 5. De opsplitsing tussen de categorieën 4 en 5 is eerst mogelijk sedert 1965.

Bekijken we de immigratie dan zien we dat de ontwikkelingen bij de vrouwen gelijkmatiger zijn dan bij de mannen. De immigratie van Nederlanders (3) is vrij constant, zowel bij de vrouwen als bij de mannen. De immigratie van de overige niet-Nederlandse mannen (5) geeft al een grilliger beeld te zien. Het grilligst is echter de immigratie van mannen behorend tot categorie 4: de Mediterraneanen. De laagste omvang hiervan is 5.069 personen in 1967 en de hoogste omvang bedroeg 23.314 personen in 1966. Bij de emigratie zijn de ontwikkelingen minder grillig. Ook hier zijn de ontwikkelingen in de emigratie bij de vrouwen vrij gelijkmatig. Hetzelfde geldt bij de mannen voor de Nederlanders en de overige niet-Nederlanders. De emigratie van mannelijke Mediterraneanen (voornamelijk retourmigratie) is echter weer minder gelijkmatig, zij het dat het patroon minder grillig is dan bij de immigratie.

Het gehanteerde migratiemodel

De analyse van de omvang van de migratie is in de literatuur vooral geconcentreerd op de relatie met de economische, sociale en politieke factoren in het te bestuderen gebied of land. In dit artikel zullen we ons voornamelijk richten op de economische verklaring. Daartoe zullen we gebruik maken van het economische „push-pull”-model. Dit betekent echter nog niet dat sociale, culturele en politieke factoren niet van invloed zouden zijn. Men heeft echter, misschien met uitzondering van de migratie naar Israël, nooit kunnen aantonen dat vrijwillige migratie, veroorzaakt door niet-economische factoren, plaatsvond naar economisch gezien minder aantrekkelijke landen 1). Blijkbaar bevat de beslissing om te migreren twee afzonderlijke elementen: enerzijds de beslissing om te migreren en anderzijds de beslissing omtrent de bestemming. De laatste beslissing wordt voornamelijk bepaald door economische factoren, zoals de werkgelegenheidssituatie, de hoogte van de lonen en de mate van sociale voorzieningen 2). De meest algemene gedaante van het „push-pull”-model is 3):

1) Zie *The determinants and consequences of population trends*, United Nations, New York, 1973.

2) Zie o.a. G. L. Clark en K. P. Ballard, *Modelling out-migration from depressed regions: the significance of origin and destination characteristics*, *Environment and Planning A*, nr. 12, 1980, blz. 799-812.

3) I. S. Lowry, *Migration and metropolitan growth: two analytical models*, Chandler Publishing Company, San Francisco, 1966.

$$M_{ij} = \alpha_0 \frac{U_i^{\alpha_1}}{U_j^{\alpha_2}} \cdot \frac{W_j^{\alpha_3}}{W_i^{\alpha_4}} \cdot \frac{L_i^{\alpha_5} L_j^{\alpha_6}}{D_{ij}^{\alpha_7}} \quad (1)$$

Hierin is:

- M_{ij} : de omvang van de migratiestroom van regio i naar regio j;
 U_i, U_j : de respectieve werkloosheidspercentages;
 W_i, W_j : de respectieve loonniveaus;
 L_i, L_j : de respectieve omvang van de niet-agrarische beroepsbevolking (absolute aantallen);
 D_{ij} : de afstand (hemelsbreed) tussen regio i en regio j;
 α_i : te schatten parameters, $i = 0, \dots, 7$.

Volgens bovenstaande vergelijking is de migratiestroom van regio i naar regio j evenredig met de werkloosheid in i, het loonniveau in j en met de omvang van de niet-agrarische werkgelegenheid in i en j en is de omvang van de migratiestroom omgekeerd evenredig met de werkloosheid in regio j, het loonniveau in i en de afstand tussen de twee regio's.

In plaats van het werkloosheidspercentage wordt ook wel gebruik gemaakt van de omvang van de bevolking tussen 15 en 65 jaar (aangegeven met P_i resp. P_j) en in plaats van de fysieke afstand gebruikt men ook wel de „sociale afstand”, waarbij als benadering hiervoor het vroeger aantal geëmigreerden vanuit het herkomstland naar betreffend bestemmingsland wordt genomen. De werkloosheid en de bevolkingsomvang in i zijn als „push”-factoren aan te merken. Het loonniveau in j (in verhouding tot het loonniveau in i) en de omvang van de beroepsbevolking in j zijn „pull”-factoren, terwijl de afstand, de omvang van de beroepsbevolking in i, de bevolkingsomvang in j en de werkloosheid in j remmende factoren zijn.

Aangenomen wordt dat de potentiële migranten hun bestaande inkomenspositie zullen vergelijken met de te verwachten inkomenspositie in het potentiële land van vestiging. Naarmate het (positieve) verschil tussen het te verwachten inkomen in het bestemmingsland en het bestaande inkomen groter is zal de neiging om te emigreren groter zijn. De kans om het inkomen te realiseren in het bestemmingsland zal echter afhankelijk zijn van de werkgelegenheidssituatie in dat land. Vandaar de opname van de werkloosheid in j en de niet-agrarische beroepsbevolking in i. Zoals reeds eerder vermeld vormen daarentegen de werkloosheid in i en de bevolkingsomvang van i een „push”-factor: naarmate deze hoger zijn is de werkgelegenheidssituatie in het herkomstland in het algemeen slechter, zodat ook het inkomen onder druk staat. Naast deze „push-pull”-factoren hebben we een aantal migratie-remmende factoren: een hoge werkloosheid in het bestemmingsland zal de te verwachten zekerheden met betrekking tot een baan en inkomen niet vergroten. Hetzelfde geldt voor een sterk stijgende bevolking tussen 15 en 65 jaar in het bestemmingsland. Wanneer de niet-agrarische beroepsbevolking in i een stijgende tendens vertoont zijn de „job opportunities” in het herkomstland relatief gunstig; dit zal remmend werken op de migratie. Als laatste factor hebben we de fysieke dan wel sociale afstand tussen land van herkomst en land van bestemming. Naarmate deze afstand groter is zal de neiging om te migreren geringer zijn.

In vergelijking (1) komen geen vertragingen voor. Dit lijkt echter niet reëel. De beslissing al of niet te migreren wordt niet op een bepaald moment genomen: de beslissing zal het eindpunt zijn van een langdurig proces, waarop vele factoren van invloed kunnen zijn. Te denken valt hierbij bijvoorbeeld aan langdurige werkloosheid en een steeds slechter wordende algemeen economische situatie. Om deze reden is het geboden de toepassing van vertragingen in de vergelijking open te houden.

Om te corrigeren voor de bevolkingsgroei zijn de aantallen emigranten en immigranten voor de te analyseren groepen (Mediterranen, overige niet-Nederlanders en Nederlanders) uitgedrukt per 100.000 van de gemiddelde bevolking in Nederland. De parameters van de vergelijking worden m.b.v. lineaire regressie (ongewogen kleinste kwadraten) geschat. Daartoe is de vergelijking gelineariseerd door in plaats van absolute data de procentuele mutaties te gebruiken.

De schattingsresultaten

Voor een gedetailleerde weergave van de schattingsresultaten zij verwezen naar Nelissen en Vossen 4). Geschat zijn twaalf vergelijkingen: voor elke categorie de emigratie en immigratie van zowel mannen als vrouwen. De aanpassing van de vergelijkingen is bevredigend te noemen: de multiplere-correlatiecoëfficiënt bedraagt minimaal 0,95.

Een nadere beschouwing van de schattingsresultaten laat zien dat vooral de indicator voor het loonniveau een belangrijke verklarende factor is. In acht van de twaalf geschatte vergelijkingen is minstens één van de loonvariabelen significant. Hetzelfde geldt voor de werkloosheid: ook deze is in acht van de twaalf vergelijkingen significant. Relatief minder gewicht valt toe te kennen aan de variabelen die betrekking hebben op de werkgelegenheid (i.c. de niet-agrarische beroepsbevolking) en de bevolkingsomvang. Bij gebrek aan voldoende statistische gegevens kon de variabele sociale afstand alleen voor de categorie Mediterranean geoperationaliseerd worden; deze bleek bij deze categorie in alle gevallen significant. Bij de categorieën overige niet-Nederlanders en Nederlanders is in de vergelijking voor de vrouwen als verklarende variabele ook opgenomen de omvang van de im- c.q. emigratie van de mannen in die categorie. Deze verklarende variabele bleek steeds significant te zijn. Bij de emigratie van Nederlandse vrouwen was dit de belangrijkste verklarende variabele: 77% van de verklaarde variantie werd hiermee verklaard. Bij de immigratie van Nederlandse vrouwen (retourmigratie veelal) was de betekenis van de immigratie van mannen geringer. Voor de overige niet-Nederlanders gold het omgekeerde. Dit zou erop kunnen wijzen dat bij retourmigratie relatief veel alleenstaanden betrokken zouden zijn.

Beschouwen we de verschillende categorieën migranten afzonderlijk dan zien we dat bij de Mediterraneanen alle variabelen een rol spelen (uitgezonderd de omvang van de niet-agrarische beroepsbevolking, die voor deze categorie niet voor alle jaren gedurende de schattingsperiode bekend was). Bij de overige niet-Nederlanders zijn vooral de werkloosheid, het loonniveau en de niet-agrarische werkgelegenheid van belang. De bevolkingsomvang treedt hier minder op de voorgrond. Deze laatste variabele is ook bij de categorie Nederlanders nauwelijks van belang. Hier zijn voornamelijk de werkloosheid en het loonniveau significant.

Bekijken we de vertragingen nader dan kunnen we het volgende opmerken. De vertragingen in de werkloosheidsvariabele zijn voor niet-Nederlanders en Mediterraneanen groter dan voor de Nederlanders. Hierbij geldt dat de vertragingen bij immigratie gering zijn, doch bij emigratie groot. Een mogelijke verklaring voor het verschil in vertraging is dat de niet-Nederlander in eerste instantie de werkloosheid in het vaderland (meestal het land van herkomst) beschouwt en daaraan zijn conclusies verbindt. Beslist de betreffende persoon te migreren, dan zullen kostenfactoren ertoe leiden dat niet onmiddellijk geëmigreerd kan worden. Voor Nederlanders zullen de kosten daarentegen relatief meevalen. Dit zou het verschil in vertraging tussen Nederlanders en niet-Nederlanders kunnen verklaren.

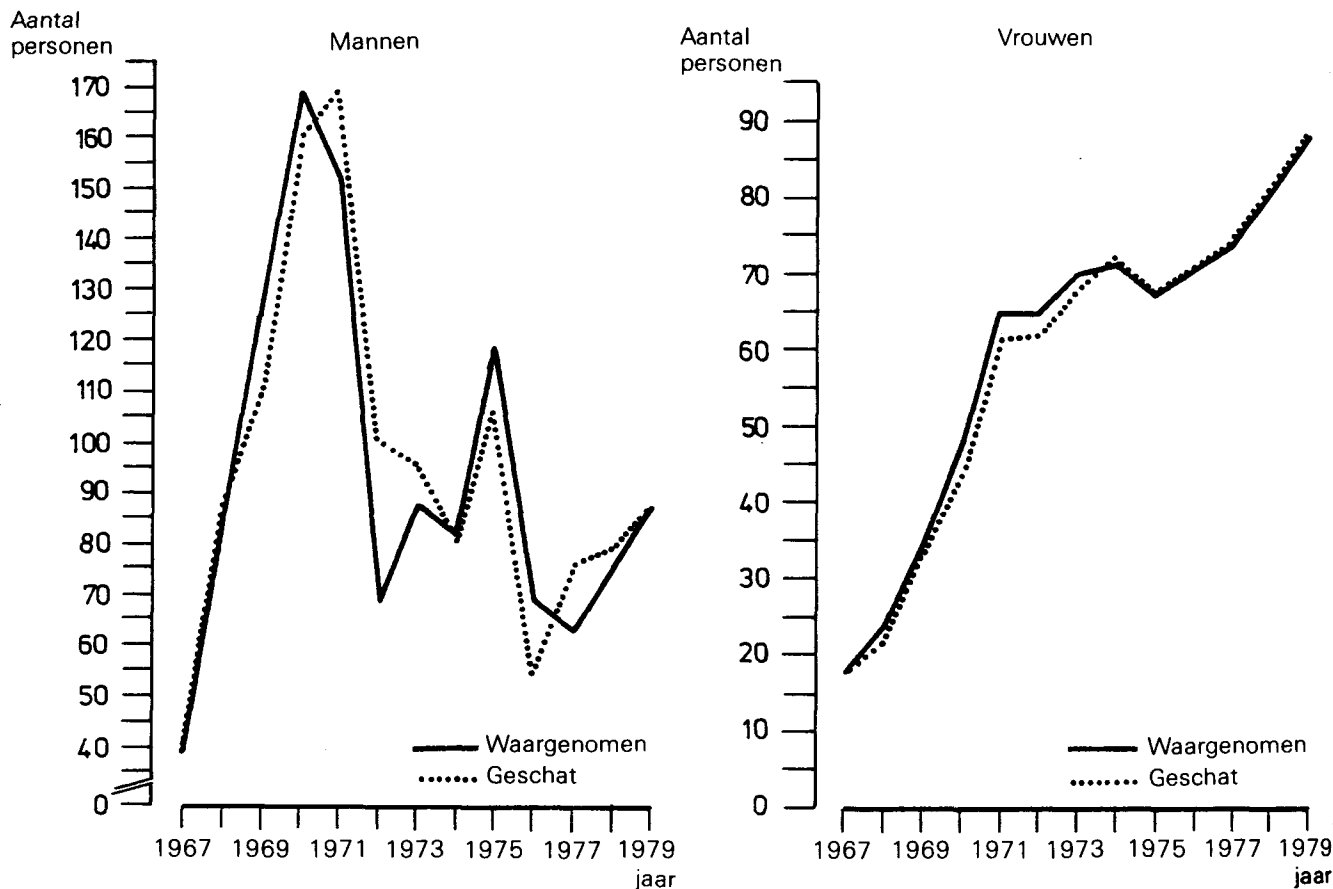
Bij de loonindicatoren is de vertraging in het geval van emigratie groter dan in het geval van immigratie. Een mogelijke verklaring hiervoor wordt gegeven door de splitsing van de migratiebeslissing in twee delen: aan de ene kant de beslissing te migreren en aan de andere kant de beslissing omtrent het land van bestemming. Dit verklaart waarom de vertraging bij immigratie vrij klein is (hier staat de vraag waarheen centraal) en bij emigratie groter is (vanuit het emigratieland gezien, de beslissing die het eerst wordt genomen).

De sociale afstand (die alleen bij de Mediterraneanen is opgenomen) kent bij de immigratie geen vertraging, terwijl bij de emigratie vertragingen van één en twee jaar optreden (mannen resp. vrouwen). Hier zou dezelfde verklaring een rol kunnen spelen als we bij de loonvariabele hebben aangestipt: het uiteenvallen van de migratiebeslissing in twee delen.

De vertragingen in de variabelen bevolkingsomvang en niet-

4) J. Nelissen en A. Vossen, op. cit., hoofdstuk 5.

Figuur 6. Immigratie van Mediterrane mannen resp. vrouwen per 100.000 van de gemiddelde bevolking in Nederland.

agrarische beroepsbevolking zijn minder gestructureerd, zodat we ons hier niet aan een mogelijke verklaring zullen wagen.

Ter illustratie zijn in figuur 6 de geschatte en waargenomen waarden van de immigratie van Mediterraneanen weergegeven (per 100.000 van de gemiddelde bevolking in Nederland).

Slotbeschouwing

Naast de als positief te beoordelen mogelijkheid om met behulp van „push-pull”-modellen economische, en in mindere mate sociale factoren als verklarende variabelen op te voeren, moeten we echter ook enige facetten noemen die in het gehanteerde model niet of minder aan bod komen. Hierbij valt te denken aan:

- *politieke invloeden*; wat zal bij voorbeeld de invloed zijn van de invoering van de visumplicht voor Turken en Surinamers, wat zijn de gevolgen van de politieke onrust in Suriname? Vluchtelingen zijn niet te modelleren; hetzelfde geldt voor illegalen;
- *gezinshereniging* komt slechts indirect via economische factoren aan bod;
- *sociale factoren* zijn nog nauwelijks uitgewerkt; zo is migratie als uitvloeisel van kritiek op bestaande waarden en normen binnen het model niet direct verklaarbaar;
- *modeltechnisch* zou het ideaal zijn rekening te houden met „intervening opportuniteiten” 5) en de migratiebeslissing te splitsen in enerzijds de beslissing te migreren en anderzijds de beslissing waarheen 6). Beide mogelijkheden zijn gezien de aard van het ter beschikking staande ambtelijk statistisch materiaal niet uitgevoerd. Om deze reden is ook een uitsplitsing

naar leeftijd en burgerlijke staat niet mogelijk;

- de in de *statistieken* gehanteerde definities laten geen onderscheid toe tussen (al of niet bedoelde) tijdelijke en permanente migratie. Daarnaast, doch dit is inherent aan het karakter ervan, worden in de statistiek geen illegale migranten opgenomen.

Het geheel resumerend kunnen we stellen dat binnen het hier gehanteerde „push-pull”-model vooral de werkloosheid, de sociale afstand en de loonontwikkeling van belang zijn als verklaring voor de migratiebewegingen. Relatief minder belangrijk, maar daardoor nog niet onbelangrijk, lijken de algemene werkgelegenheid en de bevolkingsomvang. Het grote voordeel van de gekozen benaderingswijze echter is dat, ondanks de hiervoor gesignaleerde gebreken, wijzigingen in de omvang van de migratie kunnen worden verklaard uit conjuncturele (b.v. werkloosheid, lonen en niet-agrarische beroepsbevolking) en structurele (sociale afstand en bevolkingsomvang) factoren. Hiermee wordt de mogelijkheid geboden om, in tegenstelling tot het prognosemodel van het CBS 7), op directe wijze de omvang van de migratie voor de nabije toekomst te voorspellen.

J. Nelissen

5) Zie M. Wilkinson, European migration to the United States; an econometric analysis of aggregate labor supply and demand, *The Review of Economics and Statistics*, jg. 52, nr. 3, 1970, blz. 272-279.

6) Zie G. L. Clark en K. P. Ballard, op. cit.

7) Centraal Bureau voor de Statistiek, *De toekomstige demografische ontwikkelingen na 1975*, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1976.